

БАТЛАВ:

**МОНГОЛ УЛСЫН
ЕРӨНХИЙЛӨГЧ**

УХНААГИЙН ХҮРЭЛСҮХ

**“МАЛЫН ГАРАЛТАЙ ТҮҮХИЙ ЭДИЙН БОЛОВСРУУЛАХ
ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙГ ДЭМЖИХ ЗАРИМ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТУХАЙ”
МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛЫН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг. Тогтоолын төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1.Хууль зүйн үндэслэл

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын 4.2-т “Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бий болгоно” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор баталсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын 3.5-д “Хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний нөөцтэй уялдуулан боловсруулах үйлдвэрийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх замаар хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүний экспортын хувь хэмжээг бууруулан нэмүү өртөг шингэсэн эцсийн бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлнэ” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”-ийн 4.2.2-т “хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшнийг нэмэгдүүлж, малын гаралтай бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлнэ” гэж, 4.5.1-д “судалгаа, шинжилгээ, шинэ санаа, оюуны бүтээл, брэндэд тулгуурласан, гадаад зах зээлд чиглэсэн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлнэ” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.9-д “Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүнийг боловсруулах үйлдвэрлэлийг дэмжих замаар мах, ноос, ноолуур, арьс шир боловсруулах үйлдвэрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлнэ” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 12 дугаар тогтоолоор баталсан Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэлийн 1.15 дахь хэсгийн 139-д Хөнгөн үйлдвэрлэлийн тухай хуулийн төслийг боловсруулж, батлуулахаар тус тус заасан.

Хөнгөн үйлдвэрлэлийн салбарт хамаарах Хөрөнгө оруулалтын тухай, Үйлдвэрлэл, технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай, Инновацын тухай, Жижиг дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай, Хөдөө аж ахуйн биржийн тухай, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай зэрэг хууль үйлчилж байгаа хэдий ч хөнгөн үйлдвэрийн тулгамдсан асуудлыг төрийн бодлогоор дэмжих шалгуур, ангилал, арга хэлбэрийг дээрх хуулиудаар тусгайлан зохицуулаагүй байна.

1.2.Практик шаардлага

Аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэл 2022 онд 43.7 их наяд төгрөг болж, өмнөх оноос 8.6 (24.4 хувиар) их наяд төгрөгөөр, 2018 оноос 16.3 (59.7%) их наяд

төгрөгөөр тус тус өссөн байна. Үүнд боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар 2.8 (25.6%) их наяд төгрөгөөр өссөн байна.

Хөнгөн үйлдвэрлэлийн салбар 2023 онд нийтдээ 484.8 сая ам долларын экспорт хийсний 93 хувь буюу 451.2 сая ам долларыг нэхмэлийн буюу ноос, ноолуурын салбарын бүтээгдэхүүн эзэлж байна.

Манай улс дэлхийн ноолуурын нөөцийн 40 гаруй хувийг бэлтгэх нөөцтэй хэдий ч нэмүү өртөг бүтээх, өндөр ашиг шим хүртэх стратегийн бүтээгдэхүүнээсээ олох боломжит орлогоо алдсаар байна.

Манай улс Дэлхийн худалдааны байгууллагын өмнө хүлээсэн үүргийн дагуу экспортод гаргах түүхий болон угаасан ноолуур экспортын татварыг шатлан халсан холбоотойгоор угаасан ноолуурын экспорт 1997 онтой харьцуулбал 6.6 дахин өссөн байна.

Монгол Улс, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын хооронд байгуулсан ноос, ноолуур экспортлох үеийн мал эмнэлэг, ариун цэвэр хорио цээрийн протоколын хүрээнд манай улсаас тус улсад түүхий бус угаасан ноос, ноолуур экспортлох болсноор манай улс жилд дунджаар 1.2 сая м3 цэвэр усыг ашиглаж, төдий хэмжээний бохир усыг байгаль орчинд гаргаж, дорвитой нэмүү өртөг шингээж чадахгүйгээр нийт түүхий эдийнхээ 70 гаруй хувийг зөвхөн угаагаад тус улсад экспортолсоор байна.

Манай улс жилдээ 18 сая ширхэг арьс, шир бэлтгэх нөөцтэй хэдий ч өнөөгийн байдлаар арьс ширний нөөцийн 30 хүрэхгүй хувийг үндэсний боловсруулах үйлдвэрт нийлүүлэгдэж байна. Тухайлбал жилд 3.4 сая ширхэг арьс ширэнд хагас боловсруулалт, 1.2 сая ширхэг арьс ширэн гүн боловсруулалт, нийт 4.6 сая ширхэг нь боловсруулагдаж, 13.4 сая ширхэг арьс ширийг боловсруулж чадахгүй байна.

Сүүлийн жилүүдэд үндэсний боловсруулах үйлдвэрүүдэд түүхий эд бэлтгэлд зориулан хөнгөлөлттэй зээл олгож байгаа боловч банкны шалгуур өндөр, барьцаа хөрөнгийн дутагдалтай байдал, эргэн төлөлтийн хугацаа бага зэргээс шалтгаалан хангалттай хэмжээний зээлээ авч чадахгүй байна.

Нөгөөтээгүүр хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр бага хүүтэй, урт хугацаатай, хөнгөлөлттэй зээл гарахгүй байгаагаас шалтгаалан дэвшилтэт технологи бүхий, шинэ тоног төхөөрөмжийг худалдан авч чадахгүйгээс хуучин тоног төхөөрөмж оруулж ирэх явдал түгээмэл байна. Үйлдвэрлэлийн бүтээмж бага, хүчин чадлын ашиглалт доогуур, өртөг зардал өндөр байдгаас ижил төрлийн импортын бүтээгдэхүүнтэй өрсөлдөж чадахгүй байна.

Энэ нь үйлдвэрлэл дорвитой хөгжихгүй байхад нөлөөлж байна.

Манай улс чөлөөт зах зээлд шилжсэнээс хойш түүхий эд бэлтгэлийн тогтолцоо бүхэлдээ байхгүй болсон нь түүхий эд үнэгүйдэх, мал аж ахуй эрхлэгчдийн бэлтгэж буй түүхий эд нь үйлдвэрлэлийн шаардлага хангахгүй байдлыг үүсгэж байна.

Үндэсний боловсруулах үйлдвэрүүдийг чанартай түүхий эдээр хангах зорилгоор хонь, тэмээний ноос, арьс, ширэн түүхий эд бэлтгэж, үндэсний үйлдвэрт тушаасан

малчин, мал бүхий этгээдэд мөнгөн урамшуулал олгож эхлээд 10 гаруй жил болж байгаа хэдий ч түүхий эдийн чанар сайжирч, үнэ цэнэ нь өсөхгүй байгаад дүгнэлт хийж, урамшууллын бодлогыг зөв, оновчтой зүйлд чиглүүлэх шаардлагатай байна.

Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн судалгаа хөгжлийн төвийн 2021 оны судалгаанаас үзвэл бог малын арьсанд хачиг, хамууны гэмтэл үүнээс гадна шивээний гэмтэл, харин адууны ширэнд тамганы сорви их байсан байна.

Иймд бог малыг бүрэн эрүүлжүүлэх, мал сүргийнхээ арьсанд механик гэмтэл үүсгэхгүй байх талаар малчдад сургалт хийх шаардлагатай байна.

Түүнчлэн 2025 оноос хэрэгжиж эхлэх махны техникийн зохицуулалттай уялдуулан мал төхөөрөх үйлдвэрүүд, арьс шир боловсруулах үйлдвэрүүдийн хамтын ажиллагааг сайжруулах замаар арьс ширний нядалгааны үеийн гэмтлийг бууруулах боломжтой юм.

Мөн салбарын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд үйлдвэрлэж буй бүтээгдэхүүн нь хэрэглэгчдийн шаардлагыг хангасан байх, нийлүүлэлт хийх зорилтот зах зээл нь тодорхой байх нь нэн чухал байдаг. Гэтэл ижил нэрийн барааны импорт болон худалдааны хяналтын тогтолцоо бэхжээгүй байгаагаас дотоодын зах зээл хамгаалагдахгүйд хүрч улмаар нэг талаас хэрэглэгчдийг төөрөгдүүлж, иргэд эдийн засгийн хувьд хохирч байгаа бол нөгөө талаас энэ байдал нь үйлдвэрлэгчдийн бүтээгдэхүүн хөгжүүлэлтэд ч саад болж байна.

Иймээс үнэ цэнэ шингэсэн, өрсөлдөх чадвартай брэнд бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэлийн үйл явцыг олон улсын стандартын шаардлагад нийцүүлэн баталгаажуулахад төрөөс дэмжлэг үзүүлэх шаардлагатай байна.

Сүүлийн жилүүдэд гаднын томоохон худалдан авагчид түүхий эд бүтээгдэхүүнийг худалдан авахдаа чанар, түүнээс гадна байгаль орчинд ээлтэй байх, мал, амьтны тавлаг байдлыг хангасан байх гэдэг шаардлагыг ихээхэн тавьдаг болсон.

Эрс, тэс уур амьсгалтай, бэлчээрийн мал аж ахуйгаа хадгалан үлдсэн манай улсын хувьд өөрийн орны онцлог соёл, монгол малчдын байгаль орчин, мал ахуйгаа хайрлан хамгаалж, уламжлан ирсэн өвөрмөц арга ажиллагааг орчин цагийн органик үйлдвэрлэл, мал, амьтны эрх чөлөөний нийтлэг зарчимтай уялдуулан тэдний шаардлагад нийцсэн үнэ цэнэтэй, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, зах зээлээ тэлэх шаардлагатай байна.

Түүнчлэн хөнгөн үйлдвэрийн бүх салбарт мэргэшсэн инженер, техникийн ажилтнууд болон мэргэжилтэй ажилчин бэлтгэх тогтолцоо төлөвшөөгүй, ажиллах хүчний тогтвор суурьшил муу байна.

Ноос, ноолуурын үйлдвэрүүдэд 2020 онд хийсэн аттестатчиллаар төгсөгчдийн тоог үйлдвэрлэлийн хүчин чадалд шаардагдах эрэлттэй харьцуулахад хангалтгүй байсан, үйлдвэрийн цех тасгийн үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулж буй мастерууд нь мэргэжлийн бус байгааг онцолсон байна.

Хүний нөөц дутагдалтай байгаа нь салбарын ажилтны цалингийн дундаж бусад салбар тухайлбал, уул уурхайн салбарт ажиллаж буй ажилтнуудтай харьцуулахад бага байгаагаар холбоотой юм. Хүний нөөцийг сургах, тогтвор суурьшилтай ажиллахад түлхэц болох цалин хөлс, урамшууллын шинэлэг арга, аргачлалыг ашиглах, бүтээгдэхүүний чанартай уялдуулсан системийг нэвтрүүлэх, түгээн дэлгэрүүлэх, урамшуулах тогтолцоо дутмаг байна.

Нөгөөтээгүүр шинээр батлагдсан зарим хууль тогтоомжийг дагаад хөнгөн үйлдвэрийн салбарын хөгжилд чухал нөлөө үзүүлж байсан хөнгөн үйлдвэрийн салбарын мэргэшсэн, зөвлөх, тэргүүлэх инженерүүдийг сурган баталгаажуулж, гэрчилгээжүүлэх зохицуулалт орхигдсон нь тус салбарын тулгамдсан асуудлыг улам нэмэгдүүлсээр байна.

Эдгээр тулгамдаж буй асуудал нь өөр хоорондоо харилцан уялдаатай байх бөгөөд нэгийг нь шийдвэрлэснээр үр дүн гарах бус цогцоор шийдвэрлэх нь зүйтэй байна.

Дээр дурдсан хууль зүйн болон практик шаардлагыг үндэслэн мал аж ахуйн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх чиглэлээр тодорхой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх зорилгоор “Малын гаралтай түүхий эдийн боловсруулах үйлдвэрлэлийг дэмжих зарим арга хэмжээний тухай” Монгол Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг боловсруулна.

Хоёр.Тогтоолын төслийн ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Улсын Их Хурлын тогтоолын төсөлд тогтоолыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг хавсралт ёсоор батлахаар, малыг эрүүлжүүлэх, арьс ширний чанарыг сайжруулах, түүхий эдийн бэлтгэл, урамшууллын оновчтой тогтолцоог бий болгох, малын гаралтай түүхий эдийн боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх татвар, хөрөнгө оруулалт, санхүүгийн таатай орчин бүрдүүлэх, чанар, стандартын шаардлага хангасан түүхий эд бүтээгдэхүүнийг баталгаажуулах, олон улсад магадлан итгэмжлүүлэх, сурталчлан таниулах, үйлдвэрлэлийг бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой уялдуулан цогцолбор, кластер байдлаар хөгжүүлэх, хүний нөөцийг нэмэгдүүлэх, тогтвор суурьшилтай ажиллуулахад дэмжих чиглэлээр хууль эрх зүйн орчныг сайжруулах, холбогдох хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг Байгаль орчин, хүнс, хөдөө аж ахуйн байнгын хороо, Үйлдвэржилтийн бодлогын байнгын хороо, Төсвийн байнгын хороо, Эдийн засгийн байнгын хороонд тус тус даалгахаар, бусад шаардлагатай арга хэмжээ авахыг Монгол Улсын Засгийн газарт даалгахаар, тогтоолын хэрэгжилтэд хяналтад тавьж, үр дүнг жил бүр Улсын Их Хуралд танилцуулахыг Үйлдвэржилтийн бодлогын байнгын хороонд даалгахаар, түүнчлэн дагаж мөрдөх хугацааны талаарх зохицуулалтыг тусгана.

Гурав.Тогтоолын төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр дагавар

Тогтоолын төсөл батлагдсанаар нийгэмд ямар нэгэн сөрөг үр дагавар гарахгүй бөгөөд олон улсын стандартад нийцсэн өрсөлдөх чадвартай, гарал үүсэл, чанарын

баталгаатай, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, экспорт нэмэгдэж, малын гаралтай түүхий эдийн үнэ цэнэ сайжрах эрх зүйн орчин бүрдэнэ.

Дөрөв.Тогтоолын төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн талаарх санал

Тогтоолын төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон холбогдох бусад хуультай нийцсэн байх бөгөөд Хөнгөн үйлдвэрлэлийн тухай хуулийг шинээр боловсруулж, Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулж, үйлдвэрлэл, технологийн паркийг хөгжүүлэх татвар, хөрөнгө оруулалт, санхүүгийн таатай орчинг бүрдүүлж, үндэсний боловсруулах үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэх зорилгоор Хувь хүний орлогын албан татварын тухай, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай, Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хууль, Монгол Улсын Их Хурлын “Үндэсний үйлдвэрлэгчдийн дэмжих, ажлын байр нэмэгдүүлэх зарим арга хэмжээний тухай” 2011 оны 30 дугаар тогтоолын 1.1 дэх заалт, “Малчид, үндэсний үйлдвэрлэгчдийн дэмжих зарим арга хэмжээний тухай” 2012 оны 4 дүгээр тогтоолын 2.1 дэх заалтыг хүчингүй болгохтой холбогдох тогтоолын төслийг тус тус боловсруулна.